

KAYBOLAN MADENCİLİK KÜLTÜRÜ-III

BİR ZAMANLAR EKONOMALAR VARDI...

Nadir AVŞAROĞLU
Maden Mühendisi

Ben 1990 yılında evlendim. Yaklaşık 20 yıl geçmiş. Eşim ve ben, o yıllarda çalışmakta olduğum Türkiye Demir-Çelik İşletmeleri'ne bağlı Divriği Madenlerinde ve daha sonra İskenderun Demir-Çelik Fabrikasında evliliğimizin ilk yıllarını yaşarken, birçok temel ihtiyacımızı EKONOMA adı verilen işletme marketlerinden sağlamıştık.

O yıllar; kredi kartının olmadığı, süpermarket türü alış-veriş merkezlerinin yaygınlaşmadığı, market ve giyim mağazalarından taksitle alış-veriş yapılmadığı ve dostların birbirlerine dolar ya da mark'la borç verdiği yıllardı. Yeni evliyiz, cepte yok, cepkende yok. Her zaman imdadımıza ekonoma yetişirdi.

Evimizin günlük iaşesini hem de çok ucuz maliyetlerle Ekonoma'dan sağladık. Her türlü gıda maddesi maaşımızdan 5 taksitle kesilirdi. Giyim, tuhafiyeye malzemelerine 8 taksit yapılır, beyaz eşyada ise 12 aya kadar taksitlendirme yapılırdı. Benim Etibank'da yaptığım stajlardan bir aşinalığım var, ancak eşim bugün hala "ekonoma olmasaydı, evliliğimizin ilk yıllarında zor geçinirdik" der.

Daha önce bu sayfalarda Kaybolan Madencilik Kültürü adı altında EKİ Radyosunu ve madenlerdeki son katırları aktarmıştım. Okuduklarımdan, dinlediklerimden aktardım, hiç birini yaşamadım. Ama Ekonomalar benim için önemliydi. Maddi olarak hayatımın en sıkıntılı döneminde birçok derdime deva oldu. Ekonomalar kaybolan madencilik kültürünün en önemli parçalarından biriydi.

Birçok madencilik kurumunda işçinin, memurun, mühendisin her türlü ihtiya-

cını Ekonoma karşılamıştır. 1930'lardan kalma bir Etibank-Sümerbank geleneğidir. Demir-Çelik İşletmelerinde adı DEÇEMKO, TKİ-ELİ'deki adı ELİMKO olsa da, maden işletmelerinde çalışanların yeme-içme, giyim-kuşam ihtiyaçlarını karşılardı, Ekonoma. Ayrıca birçok maden işletmesinde işçi ve memur yemekhanesi, sinema binası, okuma ve oturma yerleri, mühendis ve memur lokalleri, işçi pavyonu ve hatta lojmanlar, yaz kampları, dinlenme ve sosyal tesislerin işletmesini Ekonomalar yaparlardı.

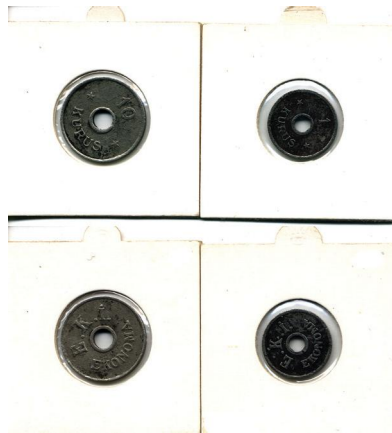
GLİ Ekonoma

Aslında çoğu insan Ekonomaları, Sovyetik kooperatif sistemin bir parçası olarak algılar. Ancak Ekonomalar; 1929 ekonomik bunalımından sonra özellikle ABD ve Avrupa'da ortaya çıkan ve truck-system olarak adlandırılan ücretleri mal olarak ödeme şeklinde adlandırabileceğimiz bir yapının ürünüdür. Bu yapı; kapitalist sistemin para darlığı yaşadığı dönemde iş kanununa göre iş-

çilere vermek zorunda olduğu ücretleri ekonomalarda mal olarak ödenmesi ile işçilerin boğaz tokluğuna çalıştırması durumudur. Hatta bu yapı öyle bir hal almıştır ki, 1950'lerde Etibank'a bağlı birçok madencilik kuruluşunda çalışanlara ücret yerine sadece Ekonomalarda geçerli olan jetonlar verilmiştir. Yani devlet işçileri çalıştırmış, ücret ödemiş, daha sonra da o ücretleri ekonomalar aracılığı ile geri almıştır.

1942 yılı Etibank EKİ Denetim Raporunda; "EKİ'de çalışan memur, müstahdem ve işçilerin gerekli giyim ve gıda maddelerini bedeli karşılığında, kar amacı olmaksızın sağlamaları için, havzanın çeşitli yerlerinde 13 adet Ekonoma (EKİ Kantini) açıldığı" bildirilmiştir. Ekonomalarda satılan malların fiyatı, maliyet bedeline sadece masrafların eklenmesiyle oluşmaktadır. Bu masrafların oranı, 1942 yılında % 10,3 iken, 1943 yılında % 5,6 gibi çok düşük bir düzeyde kalmıştır.

Ülkemizin değişik yörelerinde bulunan maden kentlerinde yaşamak zordur. Büyük kentlerde yaşayan ve okuyan birçok mühendis ve memur eşleri ve çocukları

ile birlikte maden kentlerine yerleşir, burada çalışmaya ve yaşamaya başlarlar. Büyük kentlerde geride bıraktıkları birçok olanak ve lüksü bulamadıkları bu coğrafyalarda kalmaları ve huzur içinde olabilmeleri amacıyla, çalıştıkları işletmeler birçok olanak sağlamalıdır. Başta lojman, sinema, tiyatro, konserler, spor olanakları, havuz, lokaller, sağlık kuruluşları, dinlenme olanakları ve daha birçok şey. Maden işletmeleri, çalışanlarına yönelik olarak geliştirdiği bu tür imkanlarla Anadolu'nun geri kalmış yörelerinde birçok minyatür modern kentler yaratmışlardır.

Bu olanakların en başında ise, Ekonomalar. Daha 1940'larda ülkemize süpermarket ve şarküteri anlayışını dağ başlarındaki maden işletmelerine getiren, moda uygun giysileri getirtiren, birçok gıda maddesini çuvala evlere kadar bırakan, beyaz eşya, araba ve hatta konut kooperatifi düzenleyen işletmeler; Ekonomalardır.

1980'lerin sonunda, 2000'e yakın çalışmanı olan Divriği Demir-Çelik İşletmelerinde çalışırken et bulunmazdı. Birkaç kasap Sivas Et-Balık Kurumu'nda buzluklarda bekletilmiş et getirtirir, çoğu kişi bu etleri tüketmek istemezdi. Bu durumda Divriği'deki Ekonoma, çalışanlardan sipariş alarak ve besicilerle anlaşarak Pazartesi ve Perşembe kesim yapar, çalışanların et ihtiyacını karşılardı.

O yıllarda Etibank'da, Ekonomada çalışan Sıtkı Usta anlatıyor; "Maden işletmesinin satış yeri vardı. "Ekonoma"... O zaman kooperatifti, bizden önceki müdürler maaş alırken fişler verirlermiş, alışveriş yapmak için. İşletmenin içinde de geçerliymiş bu fişler ve çiftlikler varmış inekler keçiler beslenirmiş, sütler yoğurtlar yapılmış. Ekonoma vardı, kooperatifleşme vardı, çok güzeldi. Biz onu yaşamadık ama kooperatiften alışveriş yaptık, paran varmış yokmuş önemli değildi ve sene sonunda kooperatifteki kârlar da bize dağı-

tılırdı. Sandığımız vardı, hem işçi ve hem memurun, sıkışınca birer ikişer maaş sandıktan para alırdık, bir iki senede öderdik. O zamanki aldığımız maaşlar hem boğazımıza hem alışverişe, gezmeye yetmezdi. Senede bir kere oradan para alır evimizi düzenlerdik, hiç zorluk olmazdı. Maden işletmesi zaten her şeyimizi temin ederdi. Çamaşır makinesi çıktı, işletme getirdi toptan, hepimize, isteyenlere verdi; düdüklü tencere çıktı, işletme getirdi toptan hepimize verdi.”

Sıtkı Usta devam ediyor; “50’den sonra herkeste giyime karşı falan bir merak başladı, yani “giyime karşı merak” derken işte eskiden bayramdan bayrama giyerken, işletmede hiçbir giyim eşyası satılmazken, gömlekmış, kravatmış ayakkabıymış gibi şeyler 50’den sonra satılmaya başladı... Vezüv, Talişman gaz sobaları çıktı. 330 liraydı soba, taksitle satıyorduk. Kollu çamaşır makineleri vardı. Nur Elektrik diye, Hoover diye kollu çamaşır makineleri vardı. Dört-beş yüz lira civarında, taksitle satıyorduk ama öyle olmasına rağmen gene halkın alım gücü azdı o zamanlar.”

Eskiden devlet; sosyal devletti. İhtiyaçlar için üretim yapan, insanı odak noktasına koyan ve insanların gereksinimlerini gidermek için planlama yapan bir devlet. Küreselleşme, Globalizm, Özalizm, adına ne dersiniz deyin geldi, devlet bitti. Türkiye’de özelleştirmelerin başladığı ilk yıllarda, felsefesi “devletin üretimden çekilerek, asli görevi olan alanlara yoğunluk vermesi” olarak gösterilmeye çalışılan sistemle maden işletmeleri bitti/bitirildi. O işletmelerin yarattığı birçok güzel değerler gibi Ekonomalar da tarih sahnesinden kalktı.

Önce Ekonomalar maden işletmelerinde oluşturulan vakıflara devredildi. Ellerinde bulunan ekonomik ve sosyal tesisleri özel sektöre devretti, kapattı. Sonra sönümlenmeye bırakıldı ve maden işletmelerindeki en son EkonoMa 2003 yılında Zonguldak-Kandilli’de kapandı.

Ekonomalar, çalışanların ve maden işletmesi bulunan coğrafyalarda bulunanların yaşamsal ve insani ihtiyaçlarını karşılardı. Maden işletmesini “pazar”, kendini “tüccar”, çalışanları “müşteri” olarak görmezdi. Birçok maden işletmesinde devletin, sosyal devletin en önemli göstergesiydi.

Ekonomalar; Etibank’la bu ülkede hayat bulan yapılanmanın en önemli parçalarından biriydi. Ekonomalar; madencilik kültürünün en önemli parçalarından biriydi. Ekonomalar; maden işletmelerinin en önemli unsurlarından biriydi. Benim evimde hala Ekonomalardan 10 taksitle alınan battaniyeler kullanılır. EkonoMa; market, alışveriş merkezlerinin olmadığı, kredi kartının bulunmadığı, birçok ihtiyacın ulaşılamadığı maden işletmelerinde çalışanların nerede ise her türlü ihtiyacını karşılardı.

Küreselleşme, globalizm bu ülkede birçok değeri yok etti.

O güzel işletmeler,

O güzel atlara,

Bindi,

Ve gitti.